

NIEUWSBRIEF
HELIKON UTRECHT
II
Juni 2021

Beste Helikonbezoeker,

We sturen u graag onze vijfde nieuwsbrief in coronatijd, hopen dat we dit tijdperk binnenkort kunnen afsluiten. Dat wachten en wachten vergde wel heel veel engelengeduld. Inmiddels hebben we meer bewegingsvrijheid en vanaf 5 juni zijn de musea weer open. Eindelijk uitzicht op een leven zonder mondkapjes en anderhalve meter afstand houden! Dan kunnen wij onze activiteiten ook weer volledig van start laten gaan.

Een brochure uitbrengen was de bedoeling, maar is risicovol omdat het virus nog in gemuteerde vorm de kop kan opsteken. We vragen wat dat betreft dus nog even uw geduld. Deze nieuwsbrief bevat wel alvast een paar fraaie plannen voor de herfstmaanden. Uiteraard zullen we per activiteit bezien of en op welke manier het verantwoord is om die uit te voeren. De traditionele Helikon openingslezing in de grote zaal van Cervantes is ook nog niet realistisch, nu daar slechts 30 personen zijn toegestaan. Wel hebben we een eerste lezing op zondag 19 september op de rol staan over een kunstenaar die veel met engelen en (dieren-)vleugels had. Omdat vorig jaar en deze zomer in Aken veel te doen is (geweest) rondom de schilder, tekenaar en graveur Albrecht Dürer (1471-1528) staat hij centraal tijdens de eerste lezing na de zomer. En op 14 oktober hebben we een 'dagje Dürer' in Aken georganiseerd! In de maanden oktober en november zijn nog meer boeiende excursies en lezingen gepland, zie pagina 3 en volgenden. Later dit jaar - wanneer steeds meer mogelijk wordt - hopen we onze vleugels weer volledig uit te kunnen slaan...

Albrecht Dürer, *Vleugel van een scharrelaar*, aquarel uit 1512, Albertina Museum, Wenen

- **Eerste lezing nieuwe seizoen: de reis van Albrecht Dürer in 1520-1521**

Op 21 mei 2021 was het 550 jaar geleden dat Albrecht Dürer werd geboren in Neurenberg. Daarom zijn er een aantal exposities over deze geniale graveur en schilder in zijn vaderland georganiseerd. In het najaar van 1520 reisde de ook toen al beroemde Albrecht Dürer vanuit zijn geboortestad Neurenberg naar de Nederlanden. In eerste instantie deed hij dat om privileges, die hem door keizer Maximiliaan waren beloofd door diens opvolger Karel V bevestigd te zien. Daarvoor moest hij naar Aken afreizen, omdat de keizer daar op 23 oktober 1520 tot Duits koning gekroond zou worden. Uiteindelijk verbleef hij drie weken in Aken, maar reisde ook naar Antwerpen en Gent waar hij met alle eer door de lokale schildersgilden ontvangen werd. Hij ontmoette er kunstenaars als Bernard van Orley, Joachim Patinir en Quinten Massys. Hij bewondert er het *Lam Gods* van Jan van Eyck. De reis inspireerde hem; hij maakte tijdens dit jaar maar liefst 90 tekeningen in verschillende technieken en ook nog vijf schilderijen. De reis is uitzonderlijk goed gedocumenteerd. Dürer hield een kas- en tevens dagboek bij, waarin hij niet alleen zijn uitgaven documenteerde, maar ook zijn observaties, ontmoetingen en productie vastlegde. De keizerskroning en de reis van Dürer vorm(d)en aanleiding tot een grote dubbelexpositie op twee plaatsen in Aken. In het Centre Charlemagne werd het leven van keizer Karel V getoond (vroegtijdig beëindigd door corona, najaar 2020) en in het Suermondt-Ludwig museum zijn vanaf 18 juli ca. 70 tekeningen, schilderijen en beelden van Dürer en zijn collega's uit de Nederlanden bijeengebracht. Martijn Pieters zal tijdens zijn lezing deze reis en de eruit voortgekomen werken uitvoerig belichten.

Lezing zondag 19 september 2021, 14.00 -16.00 uur, grote zaal Instituto Cervantes, Utrecht. Zie <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/de-reis-van-albrecht-durer>

- **Excursie naar de tentoonstelling *Dürer was hier* in Aken**

We zijn bijzonder blij dat we u deze excursie kunnen aanbieden: een geheel verzorgde reis met de bus vanaf Utrecht CS naar het Suermondt-Ludwig Museum in Aken, en weer terug. Thea Willemsen, kunsthistoricus bij Helikon zal deze dagtrip begeleiden. Zij verdiepte zich in de reis die Dürer in 1520 en 1521 vanuit zijn geboorteplaats Neurenberg ondernam naar Aken en de Nederlanden. Het is uitzonderlijk dat zijn reisverslag is overgeleverd. Dit historisch belangrijke document geeft ons informatie over zijn ontmoetingen en werkzaamheden. Het verslag ervan is beknopt, maar alle uitgaven werden minutieus genoteerd. Ook de nodige ontmoetingen zijn opgetekend, waaruit blijkt dat hij met eerbied werd ontvangen en gefêteerd. Zijn roem was wijdverbreid, niet in de laatste plaats door zijn gravures en etsen. Ze werden zijn specialiteit en waren, voorzien van zijn kenmerkende signatuur, gewilde verzamelobjecten. Tijdens de reis was hij ook actief als kunstenaar, hij maakte rond de 100 werken, voornamelijk tekeningen. Een keur van deze werken zijn speciaal voor de tentoonstelling bijeengebracht en geven een visuele onderbouwing van zijn belevenissen. Zo blijkt dat interessante ontmoetingen een vervolg krijgen in de vorm van een portret. Een voorbeeld is de tekening van de op jonge leeftijd overleden schilder Lucas van Leyden die speciaal voor hem naar Antwerpen kwam. Van Dürers uitstapje naar Zeeland getuigt een levendig verslag van een losgeslagen boot en ook een prachtige tekening van een walrus. Dit dier zou hij daar hebben gezien en volgens zijn opgave was het langer dan 8 meter!

Thea Willemsen geeft tijdens de Helikon-busreis een inleiding op de tentoonstelling en heeft voor de deelnemers een samenvatting van haar verhaal gemaakt. We reizen met een comfortabele bus naar Aken en bij aankomst staat er een lunch op ons te wachten.

Dürers hoofd van een walrus, pentekening 1521, British Museum, Londen

De toegang tot het Suermondt-Ludwig Museum en een rondleiding (in twee groepen) van één uur door de gidsen van het museum zijn inbegrepen.

Na afloop van de rondleiding is er tijd de mooiste werken op eigen gelegenheid nogmaals te bekijken of in het nabije centrum van Aken rond te wandelen. Gedurende de dag hoeft u geen kosten te maken, op de heen- en terugreis wordt gezorgd voor koffie en thee.

Vertrek vanuit Utrecht C.S om 8.45 uur, terug in Utrecht rond 18.15 uur. Minimaal 12, maximaal 20 deelnemers: <https://www.helikon-utrecht.nl/excursies/dagje-durer>

Na aanmelding ontvangt u een programma met tijdschema en praktische informatie.

- **Kunstreis: In de voetsporen van de Impressionisten, met Lisette Le Blanc**

Laatste kans! Onze unieke kunstreis, die in het teken staat van de impressionistische schilders uit de late 19^e en vroege 20^e eeuw zal in de nazomer plaatsvinden. Het mooiste seizoen om Frankrijk aan te doen! Deze reis naar Noord-Frankrijk was aanvankelijk gepland in juni 2020, maar werd vanwege de coronacrisis verplaatst. We volgen de gang van Vincent van Gogh via Brabant naar de Borinage. We gaan schilderijen zien van zijn grote voorbeelden, bezoeken Barbizon, bekijken met eigen ogen de tuinen van Monet in Giverny. In Parijs krijgen we rondleidingen langs impressionistische kunst in Musée d'Orsay en Musée Marmottan en we bezoeken het nieuwe museum Camille Claudel in Nogent-sur-Seine.

Een prachtige kans om meer te zien en te horen over de imponerende kunstenaars van het Impressionisme. Voor gedetailleerde informatie: <https://www.helikon-utrecht.nl/reizen/zevendaagse-reis-in-de-voetsporen-van-de-impressionisten>

Nieuwe datum: dinsdag 7 – maandag 13 september 2021. Graag aanmelden voor 21 juli a.s in verband met de nodige reserveringen.

II Meer nieuwe activiteiten

- **Rondleiding in het Museumhuis van Ravesteyn**

Aan de Prins Hendriklaan 112 in Utrecht is het voormalige woonhuis van architect Sybold van Ravesteyn gelegen. Het huis werd in 1932 opgeleverd en Van Ravesteyn woonde er enkele jaren met vrouw en zoon.

In 2019 is het als museum opengesteld. Het is een duidelijk voorbeeld van ‘het nieuwe bouwen’, dat opkwam in de periode tussen de beide wereldoorlogen, mede onder invloed van *Bauhaus*. Architecten wilden vooral op stereometrische vormen gebaseerde, en niet-opgesmukte woningen en gebouwen ontwerpen en deze in de vrije ruimte bouwen. Maar Van Ravesteyn werkte ook met krullen en de wanden in het huis zijn nergens strak en recht. U krijgt tekst en uitleg over de ontwerper en de geschiedenis van het huis door een van de medewerkers van Vereniging Hendrick de Keyser. Deze vereniging heeft het onderhoud van dit en andere Museumhuizen op zich genomen.

We hebben drie tijdsloten gereserveerd, elk voor 6 personen: **donderdag 2 september** van 11.00 -12.00 uur of van 13.00 – 14.00 uur of **zaterdag 4 september** van 11.00 -12.00 uur. Zie ook: <https://www.helikon-utrecht.nl/excursies/museumhuis-van-ravesteyn>

- **Frida Kahlo en Diego Rivera: a love Revolution**

Dit jaar staat de Mexicaanse kunstenares Frida Kahlo (1907-1954) volop in de schijnwerpers. Het Cobra Museum in Amstelveen toont tot en met 26 september een bijzondere expositie met topwerken uit Mexico. Later in het jaar zal het Drents Museum aandacht schenken aan het oeuvre van Frida Kahlo: Viva la Frida. In deze lezing staat de expositie in Amstelveen centraal. Een latere lezing zal ingaan op de tentoonstelling in het museum in Assen.

In *A Love Revolution* worden schilderijen, tekeningen en foto's getoond en krijgen we een goed beeld van de Mexicaanse modernisten. We zien het iconische werk van Frida Kahlo, onder andere haar beroemde zelfportretten. Ook het werk van Diego Rivera en tijdgenoten zoals David Alfaro Siqueiros, en Rufino Tamayo wordt toegelicht door Lisette Le Blanc. Deze kunstenaars waren overtuigd van hun revolutionaire invloed op de samenleving. De lezing gaat net als de expositie in op thema's als politiek en maatschappelijk engagement, vrije expressie, gender en emancipatie. Het zijn thema's die vandaag de dag nog steeds een belangrijke rol spelen. Frida Kahlo en Diego Rivera, die een onstuimig huwelijk hadden, bewonderden elkaars werk. Ze deelden de liefde voor de Mexicaanse cultuur en hadden dezelfde politieke idealen. Samen hebben ze de Mexicaanse kunst op de kaart gezet.

Lezing door Lisette Le Blanc op vrijdag 24 september 2021, 14.00 - 16.00 uur, Instituto Cervantes, Zie: https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/frida_kahlo

- **Lezing *Rembrandts handen*, de taal van de handen in Rembrandts werk**

Hans van der Gaarden, nieuw als docent bij Helikon en onder meer verbonden aan Museum Beelden aan Zee, geeft zijn eerste lezing over Rembrandts handen. De figuren in Rembrandts schilderijen, etsen en tekeningen ‘spreken met hun handen’, hun handgebaren roepen emoties op. Deze lezing zoomt in op de wenkende, woedende, machteloze, liefhebbende handen die door Rembrandt geschilderd zijn. Door de handgebaren te bestuderen kunnen wij die emoties heel goed navoelen.

In de lezing *Rembrandts handen* wandelen we door het leven van de schilder. We zien hoe hij bepaalde vroege thema's in zijn latere leven opnieuw uitwerkt. Zijn persoonlijke leven heeft

onmiskkenbaar weerslag heeft zijn werk. En we zien hoe hij de onbetwiste grootmeester is van sprekende handgebaren. Met de taal van de handen slaat Rembrandt een brug tussen zijn tijd en de onze; de figuren in zijn schilderijen, tekeningen en etsen staan heel dicht bij ons.

Lezing door Hans van der Gaarden op vrijdag 1 oktober 2021, 14.00 - 16.00 uur, Instituto Cervantes, Utrecht. <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/rembrandts-handen>

- **Lezing de Olympische Spelen in de oudheid**

De Olympische Spelen, de belangrijkste sportwedstrijd van deze tijd, behoren tot de bekendste erfenissen van het oude Griekenland. Een overwinning in deze wedstrijd leverde toen net als nu veel prestige (en geld!) op. Er zijn echter ook veel verschillen tussen de Spelen toen en nu: de oude atletische wedstrijden maakten deel uit van een religieus feest, het motto ‘meedoen is belangrijker dan winnen’ zou de oude Grieken zeer vreemd in de oren hebben geklonken. Daarnaast vallen er in de moderne tijd geen doden meer tijdens de wedstrijden. In deze lezing brengt archeoloog Diana de Wild met behulp van dia’s een bezoek aan Olympia, het heiligdom waar méér dan 1000 jaar lang gestreden werd om een krans van olijftakken. Zelfs ruim 1500 jaar nadat de laatste oude Olympische Spelen gehouden werden, zijn de verhalen erover nog altijd het beluisteren meer dan waard.

Lezing door Diana de Wild op woensdag 13 oktober 2021, 13.30 - 15.30 uur, Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden, zie <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/olympische-spelen-in-de-oudheid>

- **Lezing Maria Magdalena – heilige tussen oost en west**

Op 26 juni opende Museum Catharijneconvent een tentoonstelling over Maria Magdalena. Bijna iedereen herkent deze bijzondere heilige bij de kruisiging van Christus, de graflegging, als boetvaardige zondares en zelfs als wulpse dame van lichte zeden. Maar hoe is haar beeld op grond van de schaarse berichtgeving in de canonieke boeken zo uiteenlopend geëvolueerd? En waar ligt de oorsprong van haar iconografie? Die vraag is op zeer uiteenlopende manieren te beantwoorden. In deze lezing komt de oudste iconografie van de eerste getuige van de opstanding van Christus aan bod. Zij is daarmee de apostel voor de apostelen, die uit haar mond vernemen over het grote wonder. Dat is ook de wijze waarop de Oostchristelijke kerk haar vereert. In het Westen is zij verweven met andere vrouwen in de evangeliën, die een minder vooraanstaande rol bekleedden in de wording van het Christendom. Dat paste ook beter in de nogal onvriendelijke houding van de kerk ten opzichte van vrouwen. Maar haar inkeer, zoals in de legenden beschreven, strekte dan weer wel tot voorbeeld van boetelingen. En zo werd zij een rolmodel voor de volgelingen van de bedelorden. Die op hun beurt weer via de kruisridders een stempel drukten op de Byzantijnse iconografie. Hoe de complexe Maria Magdalena van Oost naar West en van West naar Oost migreerde wordt in de lezing uit de doeken gedaan.

Lezing door Désirée Krikhaar op vrijdag 29 oktober 2021, 14.00 - 16.00 uur, Instituto Cervantes, Utrecht. <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/maria-magdalena>

- **Lezing *De waarheid over Eva: hoe de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen ontstond***

Na het verrassende *Het oerboek van de mens* (behandeld door Piet Leupen voor Helikon op 15 maart 2019) hebben de auteurs, Carel van Schaik en Kai Michel zich aan een nieuw thema gewaagd. De ondertitel laat niets te raden over. Zij behandelen op dezelfde wijze als in hun bestseller de ontwikkeling van de positie van de vrouw in de patriarchale matrix. Zij stellen vast dat de ondergeschiktheid van de vrouw géén biologisch gegeven is, maar een product van cultuur. Daarom moest er een mythe gefabriceerd worden waarin God de vrouw als straf voor Eva's daad dienstbaar had gemaakt aan de man.

De schrijvers analyseren de ontwikkeling van het ontstaan van de mannelijke dominantie. Die reconstructie kan een verrijking betekenen voor het huidige debat, zo stellen zij. Want ze helpt patriarchaal besmette terreinen te herkennen en concepten te ontwikkelen voor een rechtvaardiger samenleving. Voorbeelden?

Zo ontwikkelde de Kerk zich tot het machtigste en bestendigste mannenbolwerk uit de wereldgeschiedenis. Zij verschafte heersers van het christelijke Westen de allerhoogste legitimatie. Zij ondersteunde de idee dat vrouwen in onze wereld als het tweede, soms minderwaardige, geslacht werden gezien, en seksualiteit in het verdomhoekje belandde. Of neem het monogame huwelijk, het geïnstitutionaliseerde ideaal van levenslange trouw, dat is ook een patriarchale uitvinding die het effectieve doorgeven van het bezit in mannelijke lijn moet waarborgen. De snelle stijging van het aantal echtscheidingen als gevolg van de voortgaande emancipatie van de vrouw en hun groeiende economische zelfstandigheid hebben niets van doen met een vaak beklagde morele achteruitgang, maar met een terugkeer naar antropologische normaliteit. Piet Leupen zal de prikkelende ideeën in dit boek uitvoerig uit de doeken doen.

Lezing door Piet Leupen op vrijdag 26 november 2021, van 14.00 – 16.00 uur, Instituto Cervantes. <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/de-waarheid-over-eva>

III Uitgestelde activiteiten

Even op een rij wat er van het oude programma 2020 nog gepland staat:

- **Lezing: Felix Nussbaum en de oorlog, door Lisette Le Blanc**

Deze lezing was tweemaal gepland maar wordt verschoven naar mei 2022.

Bekijk een korte introductie van Lisette Le Blanc op ons YouTube kanaal https://youtu.be/_zJkXWTeo1U

- **Excursie naar 's-Heerenberg en Kalkar onder leiding van Piet Leupen**

Deze excursie is uitgesteld (en volgeboekt), zal in het voorjaar van 2022 plaatsvinden.

Deelnemers die zich al hebben aangemeld, worden op de hoogte gehouden.

Bekijk een korte introductie van Piet Leupen op ons YouTube kanaal https://youtu.be/Y1w1djfcH_k

IV Engelenpost

In deze rubriek, die voorbereidt op het nieuwe jaarthema, dit keer een jonge vrouw gezeten op een wolk... Zie hier *L'Allegoria dell'Inclinazione* door Artemisia Gentileschi (1593-1653) in Casa Buonarroti in Florence. Het was haar visitekaartje voor de Florentijnen, om te laten zien wat ze kon, want ze was nieuw in de stad. Het levensverhaal van deze vrouwelijke kunstenaar is opzienbarend en dit doek uit 1615 is dat ook. Alhoewel het werd bewonderd, werd er vrijwel meteen een extra sluier bij geschilderd in opdracht van eigenaar, de neef van Michelangelo Buonarroti. Een naakte vrouw, maar vooral: geschilderd door een vrouw, dat werd echt niet geaccepteerd. Dit schilderij is een onderdeel van acht allegorische plafondpanelen in Casa Buonarroti, die de deugden van Michelangelo moesten verbeelden: onder andere eer en vindingrijkheid. Het kompas kan zowel gezien worden als het innerlijke kompas dat hij bezat met zijn aangeboren talent, als ook een verwijzing zijn naar voorbeeldfunctie voor andere kunstenaars.

De uitvoering benadrukt dat Gentileschi deze kwaliteit ook bezat: ze maakt gebruik van de vormentaal van Michelangelo (denk maar aan de plafondschilderingen van de Sixtijnse kapel) maar bij haar geen slaafse navolging, maar haar eigen inventieve uitvoering: zachter en vrouwelijker.

Met dank aan Thea Willemsen, expert middeleeuwse handschriften en miniaturen, die deze bijdrage instuurde.

Inmiddels presenteren we alweer het vijfde gedicht in coronatijd, getiteld 'Zie' uit de bundel *Een snaar van licht* uit 1956 van de Poolse dichter Zbigniew Herbert. Het past goed bij de geschilderde allegorie van Artemisia Gentileschi.

Zie

In helderblauw koud als een wetsteen voor hun vleugels
lopen engelen verheven en ook zeer onaards
over sporten van schittering rotsblokken van schaduw
en zinken langzaam neer in de verbeelde hemel
maar komen even later bleker nog tevoorschijn
aan gene zijde van de hemel gene zijde van de ogen
Zeg niet dat het zo niet is dat engelen niet bestaan
jij gedompeld in de vijver van je luie lichaam

die alles in de kleur ziet van je eigen ogen
en verzadigd van de wereld halt houdt – op de wimpergrens

Vertaling Gerard Rasch

Tenslotte opnieuw de vooraankondiging van de vurige engelenvoeten die aan het indalen zijn naar het nieuwe programma dat als leidraad de gevleugelde mens, engelen en ander kunst- en vliegwerk heeft. We gaan ze nog terugzien ...

Voeten van aartsengel Gabriël op Rossetti's *Ecce Ancilla Domini!* (1849)

We wensen u een zonnige zomer, hartelijke groet, ook namens alle Helikondocenten en -medewerkers,

Heleen Rippen

* * *

Wilt u volgende nieuwsbrieven ontvangen via mail? Stuur dan een e-mail naar: info@helikon-utrecht.nl. onder vermelding van 'aanmelden nieuwsbrief'.

Volg Helikon ook op Facebook voor updates.
<https://www.facebook.com/HelikonUtrecht>

[Terug naar de Homepage](#)